

„Kommunistidele paistis kirik aknasse ja nad käskisid selle õhku lasta.” Kuhu kadusid Eesti linnade ajaloolised sümbolid?

Kui mujal Euroopas ehitati sõjas hävinud sümbolväärtust omanud ajaloolised ehitised jälle üles, siis Eestis piirduti osaga Tallinna vanalinnast, [Estonia teatri](#), Tartu Jaani kiriku ja Narva linnusega. LP uuris ekspertidelt, millised on sõjas kadunud Eesti väljajaated taas üles ehitatud saada.

Enne valimisi ei piirdu Eesti poliitikud vaid elanikele kosmilise õnne lubamisega. Tartus ja Narvas on valimiste eel juba kombeks saanud lubada taastada Kivisild või üles ehitada vanalinn. „Kas nad tahavad valimistele minna?” küsis Narva mees mõne kuu eest, kui talt uuriti kodanikualgatuses Narva vanalinna taastamiseks. Ka Tallinna Harju tänav ja selle võimalik taastamine tekitas mitu aastakümnet poliitilisi torme. Kuid sõjas kaotatud Eestit, mida oleks võimalik taastada, kuid mis ilmselt kunagi enam tagasi ei tule, on rohkem.

Harju tänavale „jah”, vaekojale „ei”

1944. aasta Tallinna märtsipommitamises hävisid Niguliste kirik, [Estonia teater](#), Raekoja platsil olnud vaekoda ning Harju ja Rüütli tänav. Suurem osa Harju tänavast ja Eesti kuulsaim renessanssehitis - Tallinna vaekoda - jäidki taastamata.

Ajaloolane ja koduloo populariseerija Jaak Juske sõnul oleks seda kõike saanud taastada, kuid pärast sõda ei tahtnud Tallinna võimud sellega jännata. Pääsu polnud isegi enam-vähem terveks jäänud ehitistel. „Vaekojast jäid pärast põlemist alles välismüürid. Hoonet oleks võinud taastada, aga võimud tõmbasid selle maha kohe pärast sõda. Nagu ka enamuse Harju tänava ja selle ümbruse põlenud majade taastamiskõlblikke müüre. Kuninga ja Kullassepa tänava nurgal lammutati 1949. aastal aga sõja peaaegu täiesti tervena üle elanud keskaegne maja.”

Mõte vaekoja taastamisest ja näiteks muuseumina kasutusele võtust on ilus, kuid ebapraktiline, arvab Juske. „Vaekoja kui ühe

epl.delfi.ee

Estonia teater
Teater

Tallinna kunagise sümbolhoone taastamine võib tunduda ilusa mõttena, aga see pole täna väga praktiline. Mahuka vaekoja hoone taastamine muudaks keeruliseks Raekoja platsil suuremate kontsertide ja laatade korraldamise. Muide, 1944 hävinud vaekoja hoonet keskajal toonasel linna turuplatsil polnudki. See kerkis sinna alles vahetult enne Liivi sõda 1555. aastal. Küll on aga linn toetanud minu ettepanekut tähistada Raekoja platsi sillutises vaekoja alusmüüride asupaik teist värvi kiviga. Ja korrastamist vajab raeplatši lainetav sillutis esimesel võimalusel.”

Seevastu sõjajärgse Tallinna ärikeskuseks olnud Harju tänava ajaloolise ilme taastamisel oleks Juske meelest rohkem mõtet. „Harju tänava taashoonestamise plaane on pärast sõda tehtud korduvalt. Eri põhjustel on need aga jäänudki vaid paberile. Ennistatud on vaid Trepil tänava koos Nõelasilma väravaga. Mina isiklikult toetaks Niguliste kiriku pool Harju tänava ajaloolise laiuse ja hävinud majade fassaadide taastamist 1944. aasta seisuga. Hooviossa võiks aga lubada majadele kaasaegset lahendust. Tihti tuuakse vastuargumendina, et siis kaoks Harju tänava roheala ja kaunis vaade Niguliste kirikule. Sellist parki ja vaadet kirikule pole seal vanalinna pikas ajaloos kunagi varem olnud. Linn on korduvalt põlenud, aga alati üles ehitatud. Täna oleks viimane aeg sealne teise maailmasõja arm likvideerida. Ja rohealad on nii vanalinnas sees kui ka selle ümber väga palju. Säiliks ka Niguliste kiriku ümber asuv pargiala, endine kalmistu. Talvise liuväljaku võiks viia Hirveparki, kus selleks on oluliselt rohkem ruumi.”

„Noored ei saaks enam Kaarsilla otsas turnida!”

Kui mitmed Tallinna olulised sümbolid ehitati üles, siis keisrinna Katariina II kingitusena rajatud Tartu Kivisilla jäänused seisavad tänaseni Emajõe põhjas. Ja seda vaatamata 1990ndate alguse entusiasmile ning mitmete baltisaksa aadlipere soovile selle taastamist rahastada. Tartu linnaaasta 1991-1993 ja Tartu Kivisilla Taastamise Seltsi juhatuse esimees Ants Veetõusme räägib, et Kivisilla uuestisünd jäi suuresti Tartu poliitikute ja Eesti ametnike huvipuuduse taha. Täna on projekt surnud.

„Silla taastamise eestvedajad olid baltisakslased, näiteks Patrick

von Glasenapp. Täna on nad surnud ja noorem põlv see enam ei huvitanud. See on asja üks pool. Teine pool on see, et kui Tartu linnas sai võimule Reformierakond, siis sellest ideest loobuti. Esimene argument oli see, et Kaarsilla lõhkumine või üleviimine ei ole mõttekas. Teiseks arvati, et Tartu noorte jaoks pole Kivisild enam mingi sümbol ja selle asemel on uus sümbol Kaarsilla kaare otsas turnimine. Kui Kivisild taastatakse, siis seda enam teha ei saavat. Sellega asi lõppes, sest linna või riigi koostöötajad sellist suurt asja ei tee, aga keegi Kivisilla taastamise vastu huvi ei tundnud. Möödunud aastal pöördus Tartu Kultuurkapital minu poole ja palus, et likvideeriksime Kivisilla fondi ja jagaksime kogutud raha hoopis mingiteks stipendiumideks.”

Veetõusme sõnab, et Tartus oleks ruumi nii Kivi- kui ka Kaarsillale. „Tegelikult oleks teoorias saanud tõsta Kaarsilla teisele kohale. Tegime sellise ettepaneku. Aga ikka leitakse sada põhjust, näiteks, et laevad ei pääse Kivisilla alt läbi. Kuid need küsimused on ka kõik tehniliselt lahendatavad.”

Optimismi ei sisenda ka meie parteide valimislubadused, sest Kivisilla taastamist on lubanud praegustest erakondadest erinevatel aegadel nii EKRE, Reformierakonna kui ka Isamaa poliitikud, kuid asi pole kuhugi liikunud, meenutab Veetõusme. „Enne valimisi tulla ikka selle lubadusega välja ja siis unustatakse see jälle ära. See pole Tartu valitsejate jaoks olnud kunagi prioriteet. Muidugi on ka poliitikute hulgas neid, kes siiralt tahaksid meie pärandit taastada, aga võimul on ikka Tartus olnud ühed ja samad inimesed ning nemad seda ei taha ja neil seda vaja ei lähe.”

„Kui külmkapp on tühi, siis pole vanalinn tähtis”

Piirilinn Narval läks teises maailmasõjas veel kehvemini kui Tartul. Rinne seisis seal pool aastat paigal ja selle aja jooksul hävisid Narva vanalinna umbes 400 ajaloolisest hoonest peaaegu kõik. Püsti jäi vaid kümnekond sõjaeelset hoonet. Kuni 1950ndate alguseni oli plaan Narva ajalooline keskus uuesti üles ehitada. Narva vanalinna varemed olid aastaid ümbritsetud aiaga. Siis said kohalikud võimumehed aru, et vanalinna taastamine ei anna neile midagi, kuid uute tehaste ja

hruštšovkade ehituse eest antakse preemiat, ordeneid ja ametikõrgendust ning vanalinnast sõideti buldoosritega üle. Sellest ajast on Narva vanalinna üles ehitamisest räägitud nii ja naa, kuid juttudest ning unistustest kaugemale pole jõutud.

Sel aastal algatas Helsingis elav ettevõtja Peter Zashhev petitsiooni, et linnavõimud eraldaksid vanalinna territooriumil oleva tühjana seisva lasteaia ala, et seal hakata erainvestorite toel ühte Narva vanalinna kvartalit üles ehitama. „Meie idee on taastada mitte kogu vanalinn, vaid üks kvartal: mitu tänavat ja 25-40 maja. Meie kontseptsioon on järgmine: taastada fassaad, katuse piirjooned ning maja kõrgus nagu 1940. aastal. Kõik sees oleks kaasaegne, nagu erainvestor ise soovib!”

Oktoobri lõpuks oli Zashhevi petitsioon kogunud ligi 1100 allkirja. Zashhev räägib, et projekti toetavad põhiliselt narvalased, kes on Ida-Virumaalt ära sõitnud, nooremad ja haritumad, ning need, kelle sissetulekud on soliidsemad. „Narvalastel on palju probleeme ja prioriteedid on teised. Pole tööd, mis poleks hästi tasustatud. Paljud sõidavad selle pärast ära. Noored lahkuvad Narvast õppima ega tule tagasi. Kui külmkapp on tühi, pole Vana-Narva vaevalt esmatähtis! Teised Eesti elanikud ei saa probleemist päris hästi aru ja arvavad, et narvalased ei tahagi vanalinna. Tegelikult see ei ole nii.”

Zashhevi sõnul tooks vanalinna osaline taastamine piirilinna ka turistid. „Vanalinna taastamine aitaks tagasi saada osa ajaloolisest väärikusest ja kõrvaldada märkimisväärse lünga linna ajaloos. Enamik narvalasi ei mõista, kui tähtis on see eesmärk nende ja linna tuleviku jaoks. Sellest saaks turismimagnet, aga seal, kus on turistid, on omakorda teenused, sissetulekud, töökohad jne. Ka paljud spetsialistid, näiteks arstid või IT-töötajad ei taha Narva kolida mitte sellepärast, et palk oleks väike, vaid sellepärast, et Narva on oma praegusel kujul üsna „nõukogude”.”

Kommunistidele ei meeldinud kirik akna taga

Kui Harju tänav, Kivisild ja Narva vanalinn on poliitikutel tänaseni enne valimisi meeles, siis ühe endise pärli on nad täielikult unustanud.

Läänemere piirkonnale iseloomuliku telliskivigootika üks olulisemaid mälestisi Eestis - keskaegne Pärnu Nikolai kirik. 13. sajandil alustatud ja korduvalt ümber ehitatud kirik jäi 1944. aastal sõjatules ilma katusest ja tornikiivrist, kuid esialgu võttis Eesti NSV Ülemnõukogu selle riikliku kaitse alla ja plaaniti selle taastamist. Erinevalt oma Tallinna nimekaimust Pärnu Nigulistel nii hästi ei läinud ja 1954. aastal linna kõige vanim ja arhitektuuriliselt väärtuslikum rajatis linnavõimude korraldusel õhati.

Ajaloolase ja Pärnu muuseumi direktori Aldur Vungi sõnul oli põhjus lihtne – Pärnu kommunistidele ei meeldinud aknast kirikut vaadata. „Kirikule oli vaja ainult katus peale panna ja selleks oli isegi raha eraldatud. Kohalikud kompartei funktsionäärid leidsid, et Nikolai kirik segab neid, sest selle vastas oli Rahvasaadikute Nõukogude Täitevkomitee hoone. Täitevkomitee esimehele Vilhelm Lombakule ja teistele kommunistidele ei meeldinud, et nad peavad aknast kirikut vaatama. Kõigepealt tehti nii, et Nikolai kirik enam poleks riikliku kaitse all enam poleks ja pärast seda kästi kirik õhku lasta. Kommunistid tahtsid, et kirik linnavalitsuse kõrvalt kaoks.”

Vunk sõnab, et poliitikute jaoks ei ole Nikolai kirik täna enam teema. „Tõsist kava kiriku üles ehitamiseks pole olnud. Taheti Nikolai kiriku torni markeerida, aga ka see oli rohkem uitmõte. Poliitikutele pole see teema huvi pakkunud, praegu on Pärnu linnas põhiteema hoopis sillad.”

- ÄÄREJUTT -

Miks sakslased suutsid, aga eestlased ei suuda?

Frauenkirche taastaja sõnul on tähtsam entusiasm, mitte riigi raha

2005. aastal avati Dresdenist pidulikult Frauenkirche, mille kohal laius veel 15 aastat varem rusuhunnik. Kirikut taastamist juhtinud arhitekt Thomas Gottschlich sõnab, et jutud sellest, kuidas Saksa riik kiriku taastamisse vagunite kaupa raha paigutas, ei pea paika. Otsustavaks sai hoopis Frauenkirche taastajate fanaatiline entusiasm.

Dresdeni Frauenkirche on maailma suurim kivikupliga kirik ja omas ajas oli tegemist ühe suure arhitektuurilise imega. Selleks ajaks, kui Saksamaal oli võimule tulnud Hitler, vajab Frauenkirche hädasti remonti, sest kardeti isegi kupli varisemist. Lõpuks lahenes kupliprobleem ootamatul kombel: 13. veebruaril 1945 lendasid kohale ameeriklaste ja brittide pommitajad ning kirik ühes üle jäänud Dresdeni linnaga hävitati. Vastupidiselt levinud arvamusele ei saanud kirik otsetabamust, vaid kui ülejäänud Dresden põles, siis kiriku sees olevad puitkonstruktsioonid hävisid, metallosad sulasid. Ebaühtlane kuumenemine, kivide paisumine erineva temperatuuri tõttu ja konstruktsioonide hävimine viis selleni, et kaks päeva pärast Dresdeni pommitamist varises Frauenkirche ise kokku.

Alguses puudusid ressursid kivisodi hunniku laiali kandmiseks ja utiliseerimiseks ning kui need 1960. aastate alguses tekkisid, siis jäeti Frauenkirche lammutamine Dresdeni elanike palvel ära. Esialgu otsustati, et las jääb kõik nii, nagu on, varemetele istutati roosipõõsad ja see kuulutati sõjaohvrite mälestusmärgiks.

Kuid sakslased poleks sakslased, kui nad oleksid asja lihtsalt sinnapaika jätnud. Ida-Saksamaa ehitas aeglaselt üles sõjas hävinud hooneid ja 1985. aastal teatati esmakordselt plaanidest Frauenkirche taastamiseks. Kuid selleks ajaks oli juba palju neid, kes oli selle vastu ja arvasid, et Frauenkirche kohale peab jääma rusuhunnik sõjaohvrite mälestuseks.

Saksamaade ühinemise järel hakkas teostuma Frauenkirche taastamise idee. Kuulutati välja korjandus ja ootamatult kiiresti koguti palju raha. Samal ajal puudus täielikult riiklik rahastamine: Saksimaa liidumaa andis natuke, Dresdeni linn natuke ja põhiline koguti ikkagi eraannetustega.

Kuidas sattusite Frauenkirchet taastama?

Sõber rääkis mulle, et kuulutati välja konkurss, et leida peaarhitekti Frauenkirche välja ehitamiseks ning ma osalesin. See oli 1996. aastal. Selleks ajaks oli juba varemotel palju ära tehtud. Tööle asusin 1997. aasta algusest. 2009. aastast olen selles projektis ainuke arhitekt ja minu tööks on vastutada kiriku korrashoiu eest.

Sõja järel oli kirikust püsti vaid üks väike sein ja kiriku kohal

hunnik kive. Mis päästis Frauenkirche lammutamisest Ida-Saksa võimude poolt?

1945-1994 ei tehtud kiriku juures midagi, ainult mõned kivid viidi hunnikust ära, et Elbe kallast kindlustada. Selleks, et kive laiali ei tassitaks, toodi kiriku kohale mulda ja istutati sinna roosipõõsad. Suure töö tegi ära Dresdeni linnaarhitekt, kes ütles, et Frauenkirchet ja teisi Elbe-äärseid vanu hooneid ei tohi puutada.

Pommitamises hävinud hooneid hakati üles ehitama 1960ndatel. Semperoperi teater ehitati Lääne-Saksamaalt saadud laenu toel üles 1985. aastaks ja siis otsustasid linnavõimud, et järgmine suur eesmärk oleks Frauenkirche taastamine. Ida-Saksa kommunistid olid sellele väga vastu, nad ütlesid, et mingeid kirikuid pole vaja. Sellest ajast peale hakkasid inimesed kogunema varemete ümber ja seal küünlaid süütam. Ida-Saksa võimud kuulutasid selle äärmuslikuks ilminguks.

Siis kukkus kommunistlik režiim kokku, Saksamaad ühinesid ja kohe tuli päevakorda idee Frauenkirche üles ehitada. Esiolgu ajas seda asja väike seltskond, umbes kümme inimest. Nad asutasid seltsi ja hakkasid raha koguma. Sellele üleskutsele reageerisid ka paljud läänesakslased, kes olid Dresdenis sündinud või elanud. Samal ajal hakati rusuhunnikust kokku koguma kive, mis kõlbasid kiriku taastamiseks.

Aga kindlasti oli ju keegi vastu ka?

Isegi Saksimaa luteri kirik oli selle vastu, sest nad kartsid, et peavad hakkama kirikut ülal pidama, aga neil pole selleks raha. Nad ütlesid, et Saksimaa on kirikuid täis ja keskmiselt viibib pühapäeval teenistusel 25 inimest ning milleks veel üks selline kirik, kus keegi ei käi. Kirikuisad ei saanud aru, et Frauenkirche ei ole kõigest kirik, vaid ajalooline sümbol ja Dresdeni keskus. Pärast seda, kui kiriku taastasime, on siin käinud kõik Saksimaal riigivisiidil käinud kõrged külalised: Putin, Obama jt. 2005. aastast alates hakkasid ka investorid kiriku ümbruses asuvasse kinnisvarasse raha paigutama, sest nad said aru, et see on uus linnasüda.

Kui hakata ammu kadunud hoonet vundamendist üles ehitama, siis mis on kõige raskem osa selle juures?

Kõige raskem on veenda inimesi, et nende eluajal on võimalik kunagi eksisteerinud ajaloolist hoonet tema endisel kohal jälle üles ehitada. Selle jaoks on väga selgelt vaja sõnastada, mida sellega saavutada tahetakse. Meil käisid hiljuti Frauenkirchet uurimas külalised Kaliningradist, kes tahavad üles ehitada kunagist Königsbergi lossi, et sinna teha ülikool. Nad tahavad, et ehitus oleks vana lossi kohal, meenutaks väljast endist hoonet, kuid seest oleks kõik kaasaegne. Minu arvates on see hea lahendus, sest mõeldakse nii ajalooliselt kui ka tänapäeva inimeste ja ühiskonna vajadustele.

Kui te Frauenkirchet üles ehitasite, siis kuidas saite kindel olla, et kõik detailid ja proportsioonid on õiged?

See oli väga suur töö. Uurisime põhjalikult iga vana kivi ja iga detaili, mille rusudest leidsime, ning tegime täpselt samasuguse uue. Meil olid algse kiriku joonised. Väga tähtsad olid analoogid: käisime rohkem kui kahekümnes barokk-kirikus, mis rajati samal ajal kui Frauenkirche ja uurisime seal igat interjööri nüanssi ning pisisasja. Umbes 60% detailidest saime ka vanadelt fotodelt. Kõige raskem oli skulptuuridega: kõigepealt tuli teha neli-viis kipsmudelit enne kui kiviraaidurid uue välja tahusid. Kõige pealt tehti 1:20le, siis 1:10le, siis 1:5le jne. See oli väga keeruline protsess.

Kunstnikud, kes taastasid Frauenkirche maalinguid, pidid pikalt õppima barokiajastu maalimistehnikat. Täielik peamurdmine oli ka värvide valik, sest algseid Frauenkirche maalinguid oli aja jooksul korduvalt üle maalitud. Aga proportsioonidega oli lihtsam: pommitamisest oli säilinud üks 2x2 m põrandapinnaga ruum, selle järgi oli võimalik eeskujuga võtta.

Sõjast on 70 aastat möödas. Eestis kerkib aeg-ajalt päevakorda küsimus, kas taastada mõnda teises maailmasõjas hävitatud ajaloomälestist. Mida teie eestlastele ütleksite: kas sellega tasub jäändama hakata või mitte?

Esmalt tuleb teie inimesi veenda selles, et sellega tasub tegeleda ja et tegu on riigile ja rahvale vajaliku sümboliga, mis tuleb taastada. Eesti puhul on ju ka see aspekt, et ajaloolised objektid on seotud suurte ja kuulsate baltisaksa perekondadega. Katsuge rääkida ka nendega, nende suguvõsade esindajad elavad praegugi Saksamaal.

Väga raske on murda nende vastuseisu, kes ütlevad, et ärge tehke rekonstruktsiooni, vaid tehke uus hoone. Saksa riik jättis just seepärast meile raha eraldamata, sest selline Bauhausi koolkonnast pärinev mõtteviis valitseb tänapäevani. Igal pool, kus käin, pean ümber lükkama arvamusi, justkui oleks Frauenkirche üles ehitatud tänu sellele, et riik meid rahaga üle kallas! Midagi sellist polnud, veel pool aastat enne kiriku valmimist murdsime pead sellega, et kust leida raha töö lõpetamiseks.